

OBRAZOVNA (NE)PRIKLADNOST VASPITAČA U KPZ*

Dr Branislava Knežić

Naučni savetnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja
i vanredni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Srbija

U naslovu je već uneta sumnja u adekvatnost obrazovne strukture vaspitačkog kadra u kazneno popravnim zavodima. Imajući u vidu specifičnu prirodu zatvorskog obrazovanja, osposobljavanja i obuke osuđenika i ambivalentan odnos struke i nauke prema toj vrsti tretmana u tekstu smo pokušali dati odgovor na pitanja: ko sve obavlja posao vaspitača, koje je osnovno obrazovanje osoblja zaposlenog u službama za tretman i obuku i upošljavanje? Zatim, da li zaposleni u navedenim službama, s obzirom na brojnost osuđenika i nedovoljnost stručnih kadrova, mogu valjano obavljati svoj posao i bez kontinuiranog "rada na sebi"? Podaci, koje smo analizirali, potvrdili su ranija saznanja, da značajan broj zaposlenih po bazičnom obrazovanju nisu profesionalno kompetentni za rad sa osuđenima (profesori istorije, marksizma, odbrane i zaštite, geografije...) pa je neophodno dodatno organizovati edukaciju i/ili angažovati stručnjake specifičnih oblasti za poboljšanje tretmana i stvaranje novih programa što bi trebalo da se odrazi na smanjenje recidivizma osuđenika.

KLJUČNE REČI: obrazovna struktura vaspitača / tretman / obuka i upošljavanje

UVOD

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (u daljem tekstu ZIKS) osnovni je zakon koji uređuje izvršenje kazne zatvora u Srbiji. ZIKS prati i Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanja i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica i Pravilnik o kućnom redu kazneno popravnih zavoda i okružnih zatvora kojim se bliže određuje sprovođenje tretmana od strane Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Uz navedene pravilnike, za ostvarenje tretmana u zatvorima danas, bitne su i sledeće strategije: Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u RS (2013-2020), Strategija za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u RS u periodu od 2010-2015 i Nacrt strategije za socijalnu reintegraciju i prihvatanje osuđenih lica za period od 2012-2015. (Godišnji izveštaj 2013 UIKS). U nacrtu Strategije od 12 oblasti

* Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija, Uprava za izvršenje krivičnih sankcija je do 2020. godine izdvojila 3 aktivnosti koje se odnose na obuke i stručno osposobljavanje: uspostavljanje novih programa tretmana obuke i stručnog osposobljavanja za osuđena lica; uspostavljanje posebnih programa za posebno osetljiva lica i osavremenjivanje obuke i stručnog usavršavanja. Ovom prilikom, broj aktivnosti nije toliko problem koliko kadar koji će biti zadužen za te aktivnosti.

ZIKS-a temelji se na nekim od međunarodnih pravnih dokumenata kao što su: Standardna minimalna pravila Ujedinjenih Nacija za postupanje sa zatvorenicima iz 1955, Evropska minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima iz 1973, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950, kao i Evropska zatvorska pravila iz 1987. i 2006.godine (Knežić, 2014).

Zadaci Službe za tretman određeni su članom 20. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i glase "Služba za tretman procenjuje individualne potrebe, kapacitete za promenu i stepen rizika osuđenog za ponavljanje krivičnog dela, utvrđuje i sprovodi individualizovani program postupanja i primenjuje metode i postupke u cilju ostvarivanja individualne prevencije. Služba za tretman utvrđuje program postupanja prema osuđenom, usklađuje rad ostalih službi i drugih učesnika u sprovođenju programa i obavlja druge poslove određene ovim zakonom." U narednim članovima istog zakona, a što je bitno za problem o kojem je reč, navodi se da program kulturno, zabavnih i sportsko rekreativnih aktivnosti organizuje i sprovodi služba za tretman (čl. 48) kao i da je sastavni deo programa postupanja rad i stručno usavršavanje osuđenih (čl. 45).

Član 23. ZIKS-a detaljno opisuje zaduženja službe za obuku i upošljavanje, koja je između ostalog, zadužena da obučava osuđene za rad, organizuje njihov rad i obavlja druge poslove određene zakonom, saglasno programu postupanja prema osuđenom. (ZIKS, 2014)

Istini na volju Zakonske odredbe pružaju dovoljan okvir za osposobljavanje osuđenih u cilju pripreme za integraciju po izlasku na slobodu. Od rada svih službi koje postoje u KPZ (služba za: tretman, obezbeđenje, obuku i upošljavanje, zdravstvenu zaštitu i opšte poslove), a posebno od osoblja zaposlenih u službi za tretman i obuku i upošljavanje, zavisi ili bi trebalo da zavisi, uspešnost zatvorske kazne. Broj zaposlenih u penalnim ustanovama u 2013, godini bio je 4183 (3910 u stalnom radnom odnosu i 273 na određeno vreme) i od toga oko 7% u službi za tretman i 13% u službi za obuku i upošljavanje. Postavlja se pitanje da li 234 osobe u stalnom radnom odnosu plus 61 osoba angažovana na određeno vreme zaposlene u službi za tretman i 482 +61 u obuci i upošljavanje, mogu na efikasan način "odraditi" zadatke propisane zakonom i pravilnicima. Na ovom mestu, ukazujemo samo na brojnost a ne na obrazovnu (ne)adekvatnost. Ne bez razloga, može se posumnjati u efikasnost i uspešnost.

Na prevelik broj osuđenih po vaspitaču ukazivali su i podaci Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ističući ono što i mi znamo, da je i bez dodatnih problema i razloga, to ograničavajući faktor za kvalitetan rad. Vaspitne grupe sa više od 90 osoba na jednog vaspitača ne ostavljaju prostora za bilo kakav ozbiljniji individualni ili grupni rad. (Zatvori u Srbiji, 2010) Na nedostatak obrazovanog kadra za rad sa porastom broja osuđenika zavisnih od psihoaktivnih supstanci i izvršilaca teških krivičnih dela (silovanja, obljube deteta, ubistva, razbojništva itd.) ukazuju malobrojna istraživanja, statistički podaci ali i reči zaposlenih u KPZ-a upućene, i autoru ovog teksta, prilikom poseta zatvorima. (Knežić, Savić. 2012; Knežić, Savić, 2013)

Svaka rasprava o obrazovnoj strukturi vaspitačkog kadra u kazneno-popravnim zavodima u sebi sadrži kao polaznu osnovu pokušaj definisanja osnovnog pojma – vaspitač. Rečnički gledano vaspitač je: *educator, teacher; le maitre, educateur; Lehrer, Erzieher; odgajatelj* – u najširem smislu to je osoba koja vaspitava. Međutim, profesionalnu funkciju vaspitača mogu obavljati samo osobe koje su stekle opšte, stručno i pedagoško-psihološko obrazovanje da planiraju, programiraju, potiču, usmeravaju rad i vrednuju vaspitne rezultate. (Pedagoška enciklopedija, 1989: 137). Ovde ćemo se ograničiti na navedeno određenje ne ulazeći u nabrojane brojnih definicija vaspitanja i obrazovanja, a time i vaspitačkog profila kadrova.

Lako će čitalac uočiti da je određenje profila vaspitača u KPZ-u, kada se koristi u najširem ali i najneodređenijem smislu, toliko široko da ga nose i oni kojima to ne pripada. Poslenici sa područja te aktivnosti u penalnim ustanovama ne uživaju "moć i ugled" pa otud, bojimo se, svako pretenduje da zna i misli da se može lako snaći u izazovima tog odgovornog poziva. Stoga je, još uvek, njihov posao obezvređen i "nezaštićen" i dobijanje radnog mesta zavisi od niza faktora, a ne samo od profila i stručne spreme. Ko snosi najveći deo krivice teško je reći, a nevinih sigurno nema. Jasno je, ima više pitanja nego odgovora. Krivicu snose delom i sami vaspitači. Treba poverovati onom ko je na svojoj koži iskusio da su vaspitači, postavljeni po sistemu "čekića i nakovnja", između osuđenih i uprave, i "služe zatvorskoj upravi da formalizuju, potpisuju odluke koje su zatvorski rukovodioci već unapred doneli" (Krstić, 2002:226).

KO SVE OBAVLJA POSAO VASPITAČA?

Odmah da kažemo da zaposlene u službama za tretman i obuku i upošljavanje, uslovno, svi i sve zovemo – vaspitači. Ni najbolji zakoni niti ugrađeni međunarodni standardi adekvatnog postupanja s osuđenima ne mogu zatvorsku kaznu "oživotvoriti" ako osoblje nije "doraslo" tom složenom zadatku. Počnimo od pitanja: šta je bazično jezgro vaspitača, koji je korpus njihovog obrazovanja – za šta su oni osposobljeni? Šta znači biti dobar vaspitač na terenu penologije? Specifikuje li zakon tu vrstu delatnosti? Ko je drugi, sem KPZ-a i njihovog kadra, dužan da realizuje zakonske odredbe koje se tiču ostvarivanja prava osuđenika na obrazovanje? (Knežić, 2014)

Pitanja je više nego odgovora. Pored problema raznolikosti stručne spreme vaspitača problem je i nepostojanje adekvatnog usavršavanja posle završenog formalnog obrazovanja pri čemu se osoblje oslanja na znanja stečena školovanjem. A, da ona nisu dovoljna ni u jednoj oblasti, valjda, niko danas ne sumnja. Na osnovu razgovora sa nekim od vaspitača, saznali smo da se problem usložnjava i zbog nepostojanja jasne podele poslova u skladu sa stručnim profilom vaspitača. Kada bi svako radio posao za šta je obrazovan, tretman osuđenih na izdržavanju zatvorske kazne bio bi funkcionalniji i uspešniji. Primera radi, posao organizovanja obrazovanja, obuke i usavršavanja trebalo bi da rade andragozi a ne profesori geografije ili maturanti gimnazije; za različite psihoterapeutske tretmane i psihodijagnostiku razumno je da su zaduženi psiholozi a ne profesori fizičke kulture ili fizioterapeutske tehničari, i tako redom.

Tretman bi trebalo da je usmeren ka osuđeniku, s glavnim ciljem da ublaži negativne efekte zatvorskih uslova života koji su neizbežni, da umanjí osećanje odbačenosti i izolovanosti kod osuđenika, i da istovremeno pruži neophodnu pomoć pojedincu da promeni ponašanje koje ga je dovelo u zatvor, povraí samopouzdanje, veru u sebe, svoje mogućnosti i sposobnosti.

Čitajući literaturu posvećenu izvršenju krivičnih sankcija ne nailazi se na dovoljno podataka o značaju i ulozi vaspitača. Izgleda da se njihov trud i uticaj dobro skriva iza zatvorskih kapija. Delotvornog tretmana: upoznavanja ličnosti osuđenika, programa postupanja, obrazovanja, obuke, uposlenja, grupnih i individualnih oblika rad i organizovanja slobodnog vremena nema bez obrazovanog kadra. Da su "zatvori u krizi" u proteklim decenijama upozoravaju nas istraživači te oblasti. (Mrvić-Petrović, 2007., Coyle, 2010. i dr.) Razlozi su višestruki, a posledice negativne za osuđenika ali i za osoblje. Čini se da su se zaposleni bolje snalazili dok su imali "čvrsto tlo pod nogama", poštovali strogu hijerarhiju i održavali mir i disciplinu uz pomoć "bensedina od 1000 mg"- kako su osuđenici u žargonu zvali palice u penalnim ustanovama. Jedno od rešenja je pružanje vaspitačima mogućnosti za kontinuirano obrazovanje i usavršavanje kojim će pokušati menjati rigidne stavove ostalih službenika u pravcu humanizacije uslova u KPZ. Poznato je da na klimu u zatvoru, posebno na obrazovanje, značajno utiče kako ustanova i samo zatvorsko osoblje vide svrhu obrazovanja u zatvoru, a od značaja su i vrednosti i stavovi osoba koje su na pozicijama autoriteta u zatvoru. Dobro upravljanje i efikasnost zatvorskog tretmana zavise od čestitosti osoblja, stručnih sposobnosti i lične prilagodljivosti osoblja promenama koje nosi posao koji obavljaju (Blake & Sackett, 1975, prema Vacca, 2004).

OBAZOVNA STRUKTURA VASPITAČA

Visoki zidovi, teške kapije, stara i nehidijenska arhitektonska rešenja i spoljašnje obezbeđenje su prvo o čemu se razmišlja kada se pomenu uslovi u zatvorima. Međutim, osoblje svih službi u KPZ-u i zatvorenici su ključni faktori koji čine život u zatvoru (ne)podnošljivim. Kada su svojevremeno jednog ozloglašenog upravnika KPZ-a kritikovali zbog torture, nasilja i lošeg postupanja prema osuđenima, on je na kritike odgovorio da nije raspisao konkurs za prijem u zatvor, misleći da je time dao duhovit odgovor. No, ako se ne mogu birati osuđenici, osoblje se bira. Pravilo¹ 46.1 koje se odnosi na osoblje kaznenih zavoda propisuje "Uprava kaznenih zavoda mora brižljivo odabrati osoblje svih stepena, jer dobro upravljanje kaznenim zavodima zavisi od čestitosti ovog osoblja, njegove čovečnosti, njegovih ličnih osobina i njegove stručne sposobnosti."

Već navedeni procenti o zaposlenima u službi za tretman (7%) i službi za obuku i upošljavanje (13%) i bez obrazovne strukture zaposlenih, sami po sebi dovoljno kazuju o mogućnostima delotvornog rada na ostvarivanju tretmana i prava na obrazovanje osuđenika. Da ne bi i dalje bila aktuelna sintagma "odležao kaznu", koja je našla svoje mesto i u javnosti van žice, namenjen je i ovaj tekst, odnosno, poziv za buđenje nade da jedino obrazovan i osposobljen kadar može zaslužiti poverenje za valjan tretman. Podaci o prenaseljenosti zatvora i prevelikom broju osuđenika na jednog vaspitača su veoma bitan činilac koji (ne)doprinosi resocijalizaciji osuđenika. Dodamo li tom nedovoljnom broju osoblja i one među njima koji ne poseduju odgovarajuću stručnu spremu i dodatna osposobljavanja i usavršavanja upotpunjujemo kadrovsku sliku KPZ-a. Da li nas to vodi i zaključku da se s osuđenima onda ni ne može adekvatno sprovesti tretman i osposobljavanje? Pođimo od brojki koje se nalaze u tabeli koja sledi.

¹ Skup minimalnih pravila o postupanju sa zatvorenima, usvojena na prvom kongresu UN za prevenciju kriminaliteta i postupak sa prestupnicima u Ženevi 1955, i potvrđena od Ekonomskog i socijalnog saveta rezolucijom br. 663 (XXIV) 1957. i br. 2076 (LXII) 1977. Prevod preuzet iz "Arhiva za pravne i društvene nauke", br.4/1956, prev. prof. N. Srzentić.

Tabela: Obrazovna struktura zaposlenih u službi za tretman i službi za obuku i upošljavanje (OIU)²

Stepen obrazovanja	Niš		Požarevac - Zabela		Sremska Mitrovica	
	OIU	Tretman	OIU	Tretman	OIU	Tretman
1 Niži raz.OŠ	0	0	1	0	0	0
2 OŠ	1	0	0	0	2	0
3 Trogodišnja-zanatska	29	0	17	0	52	2
4 4.god. stručna	22	6	33	1	70	2
5 4.god. zanatska	16	0	0	0	11	0
6 Viša SS	8	2	12	1	9	2
7 VSS	17	30	12	17	33	30
8 Master, dr	0	0	1	0	1	1
Nema podatka	0	0	0	0	3	0
Suma	93	38	76	19	181	37
		131		95		218

Razumljivo je da su brožčani podaci, koji se nalaze u tabeli, namerno izabrani za zaposlene u tri naša najveća KPZ-a (Niš, Požarevac i Sremska Mitrovica) kako bismo primerom ukazali na strukturu vaspitačkog kadra. Bilo bi na granici neukusa ako bismo zaposlene u službi za obuku i upošljavanje okrivili što su se našli u navedenoj tabeli, a vlastitim školovanjem, nisu odmakli od osnovne škole. Teško je poverovati a istinito je da i u ostalim zatvorima u Srbiji među tim kadrom ima takvih ali i onih koji su se hrabro prihvatili vaspitačkog posla i u službi za tretman (ugostiteljski tehničar, fizioterapeutski tehničar, konfekcionar, konditor, hotelski nadzornik, maturant gimnazije i srednjeg usmerenog obrazovanja...) Šta su oni s takvim formalnim obrazovanjem kadri da učine u službi za tretman (npr. procenjivanje individualnih potreba osuđenika, utvrđivanje i sprovođenje individualizovanog programa postupanja, organizovanje grupnih oblika rada (specijalizovani programi, edukacije, stručno osposobljavanje, radionice), slobodnih aktivnosti i sl.?

Vratimo se na trenutak brojkama koje ukazuju da su u navedenim ustanovama zaposlene samo 94 osobe u službi za tretman od kojih 82% ima VSS. Međutim, među psiholozima, defektolozima (koji su najbrojniji), sociolozima, socijalnim radnicima, pedagozima i andragozima našli su se i profesori marksizma, istorije, geografije, razredne nastave, politikolozi, mašinski inženjeri... Ovim nije iscrpljena lista postojećih profesija koje se bave vaspitačkim poslom u KPZ-a, ali i navedena zanimanja dovoljno govore koliko su "šaroliki" obrazovni podaci o osoblju u službama za tretman i obuku i upošljavanje. Više je nego dobro što na prijemu i upoznavanju osuđenih, utvrđivanju strukture ličnosti, proceni rizika i proceni potreba sadržaja programa postupanja učestvuju oni koji su za to formalno obrazovani, bilo oni psiholozi ili klinički psiholozi. Njihovu ulogu valja podržati od dolaska osuđenog na izdržavanje kazne do otpusta iz KPZ-a.

Pretpostavljamo da i većina drugih profesionalaca radi svoj posao?

Pažljiva analiza strukture obrazovnih profila lako pokazuje da je među zaposlenima najmanje andragoga - onih kojih bi trebalo da su među prvima. Zašto? To se jasno vidi kroz studijske programe (ovom prilikom ne za decu i mlade) nego za obrazovanje odraslih. Na žalost, koliko nam je poznato, mnogima koji se bave andragogijom i obrazovanjem odraslih, ista nije matična oblast. Oni su mogli steći specijalno andragoško znanje samo fragmentarno, više informativno. Obrazovna struktura odnosno profesionalna osposobljenost većeg dela kadrova u službama za tretman i obuku se bavi onim za što nisu

² Podaci su iz UIKS, mart 2016.

pripremani bazičnim obrazovanjem, a koji će s obzirom na broj obeležiti decenije nekompetentnog rada. A da ne pominjemo one koji su, izgleda, u službi za tretman (ovde ne mislimo na obuku i upošljavanje) našli uhlebljenje slučajem, kao što su: inženjeri, politikolozi, tehničari PTT i dr.

Problem obrazovne (ne)prikladnosti kadrova koji rade na planiranju i organizovanju obrazovanja, osposobljavanja i obuci odraslih je i u nerazgraničenju profila koji rade u tim službama. Kao što se ostali profili upliću u andragoško područje, pretpostavljamo, da bi da su brojniji u KPZ-a i andragozi pokušavali rešavati probleme drugih profesija, npr. psihologa. Katedra za andragogiju Filozofskog fakulteta BU se ozbiljno bavila profesijom svojih kadrova i prevladala je ideja šireg profila upotrebljivosti. Jedna od oblasti je i penološka andragogija i njoj dodirne discipline: opšta andragogija, opšta psihologija, opšta pedagogija, osnovi psihologije ličnosti andragoška didaktika, učenje odraslih, veštine psihološkog savetovanja, uvod u etiku, sistem i organizacija obrazovanja odraslih, planiranje obrazovanja odraslih, socijalna andragogija, porodična andragogija, sociologija mentalnih poremećaja, stručno obrazovanje, socijalizacija odraslih, andragogija komunikacija i medija i dr. što pruža dovoljno osnova za efikasan rad i u zatvorskim uslovima. Andragozi poseduju znanja i veštine motivisanja odraslih, pa i kad su u zatvorskim uslovima, za obrazovanje i obuku, kao i razvijanje socijalnih veština i komunikacija koje mogu doprineti procesu resocijalizacije za život van a ne samo unutar zatvorskih zica. Neophodno je da osoblje u KPZ-a i odgovorni u društvu budu svesni činjenice da više nije dovoljno osuđenike držati zatvorene dok ne "odleža svoje".

Najveći deo rada na organizovanju obuke i osposobljavanja osuđenih, što se iz podataka vidi (43%), izvode kadrovi sa trećim i četvrtim stepenom stručnosti (trogodišnje škole-zanati i četvorogodišnje srednje škole). Ne sumnjamo da dobri instruktori praktične nastave znaju svoj zanat ali njihova ruka ne može se pružiti do nadležnosti resocijalizacije, prevaspitanja, pripreme i postpenalnog tretmana. Bilo bi očekivano da to, ne samo "zanatlije" nego i neadekvatno obrazovani kadrovi prepuste onima čije su diplome, uz neformalne oblike obrazovanja, otvorile prolaz tom najtežem od teških poslova. Nedopustivo je da se nedostatak broja obrazovanog kadra u službama za tretman i OIU i dalje rešava na nezadovoljavajući način. Sistematska briga i rešenost društva bila bi vidljiva ako bi se navedeni kadrovski problemi sagledavali i rešavali kao i u ostalim službama u KPZ-a. Ono što se odmah primećuje je da se o osoblju zaposlenom u službi za obezbeđenje "vodi računa" i da je u Centaru za obuku i stručno usavršavanje zaposlenih u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija (koji je otvoren 2006. godine u Nišu uz pomoć Misije OEBS-a u Srbiji). U toku 2012. godine u tom Centru kroz obuku je prošlo 363 zaposlenih, a od toga su samo 62 polaznika bila iz Službe za tretman (UIZS za 2012. godinu). Nesporno je da je uloga Službe za obezbeđenje višestruko specifična i da su njihove edukacije najbrojnije, ali i organizacija obrazovanja u ostalim službama zaslužuje veću pažnju i primenljivost ponuđenih programa u praksi. I u toku 2013. godine u Centru je različite programe pohađalo preko 850 službenika od komandira do nadzornika. Obuku za rad na kompjuterima su prolazili radnici u administraciji, a 65 zaposlenih u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija pohađalo je seminar o prevenciji stresa i sindroma sagorevanja, pri čemu se ne navode podaci iz kojih službi. (UIKS, 2013)

Doza neuvažavanja i marginalizovanja osoblja iz službi za tretman i obuku i upošljavanje i na ovom mestu je vidljiva. Pored povećanja broja zaposlenih (vaspitača, lekara, instruktora...) neophodno je pažnju posvetiti njihovom kontinuiranom usavršavanju i učenju. Jednako tako, su relevantna pitanja:

- da li posao vaspitača, nastavnika i instruktora za praktičnu nastavu obavljaju osobe u skladu sa stručnim profilom svakog od njih?
- da li se oni koji imaju odgovarajuće "diplome" oslanjaju samo na znanje stečeno tokom školovanja?

Samo lišenje slobode je dovoljna represija i priprema osuđenika za život po isteku kazne moguća je jedino u pozitivnom okruženju s profesionalcima u svim službama. Na vaspitače se ne može gledati kao na drugorazredno osoblje zaduženo za svakodnevne rutinske aktivnosti (povremene individualne razgovore, isporuku pisama...) nego na zanimanje koje zahteva specifično obrazovanje i permanentno usavršavanje. Poznato je da "odgovoran" vaspitač, uz stresan ali degradiran posao, napušta zatvor prvom prilikom koja mu obezbeđuje egzistenciju. Stoga je, na kraju i početku svega potrebno vaspitačima vratiti ugled koji to ime zaslužuje, a ne da se njihov rad svodi na svakodnevne rutinske poslove ili, kako misle osuđenici, na cenzuru pošte i cinkarenje.

Rešavanje datih problema ne može rešiti mali broj kadrova kojima je kriminologija, penologija, andragogija ili psihologija struka ili opredeljenje. Kadrovsko pitanje se ne može promeniti preko noći, ali se može intenzivnije raditi na njihovim kompetencijama, koje na ovom mestu definišemo kao: "kompozit znanja, veština, stavova i vrednosti, koje pojedinac treba da razvije i usvoji, a koje ga kvalifikuju za obavljanje određenog posla ili zanimanja". (Despotović, 2010, str. 131) Zaposleni u službama za tretman u KPZ-a trebalo bi da poseduju širok spektar znanja i veština za uspešno organizovanje i sprovođenje korektivnog tretmana osuđenika. Poznato je da vaspitači za obavljanje tako složenog posla moraju biti fleksibilni, sposobni za planiranje i organizovanje obrazovnih aktivnosti i praćenje svih preduzetih mera, obučeni za brzo prilagođavanje i adekvatno reagovanje u kriznim i stresnim situacijama, da imaju razvijanu empatiju i pozitivne stavove ka promeni i ostvarivanju resocijalizacije osuđenih. Kreiranje pozitivne i stimulativne atmosfere za učenje i balansiranje između obrazovanja, kulturno-rekreativnih delatnosti i sportskih aktivnosti sa bezbednosnim merama izazov je za profesionalce koji rade na resocijalizaciji u zatvorima (Coyle, 2000).

I samo osoblje izražava potrebu za tretmanom posebnih kategorija zatvorenika (narkomani, seksualni prestupnici...) koji su u porastu. Ima i onih koji su zaposleni u Službi za obuku i upošljavanje koji smatraju da im nisu potrebne posebne edukacije u vezi sa specifičnostima populacije s kojom rade jer imaju dugogodišnje iskustvo u radu, njihove zamerke se odnose na zastarelu tehnologiju. S obzirom na značajan broj zaposlenih koji po bazičnom obrazovanju nisu profesionalno kompetentni za rad sa osuđenima (profesori istorije, marksizma, odbrane i zaštite, inženjeri, maturanti gimnazije, geografije...) dodatne edukacije trebalo bi da budu obavezne bez obzira na godine iskustva. Neverovatan je podatak jednog istraživanja, ili je možda samo društveno poželjan odgovor, što nije retkost u istraživanju u društvenim naukama, da su svih 28 ispitanika mišljenja da su postojeći kapaciteti službe za tretman dovoljni za sprovođenje novih zakonskih odredbi. (Srnić, J. i dr. 2014)

Imajući u vidu specifičnu prirodu zatvorskog obrazovanja i obuke, važno je osoblju obezbediti obuke koje će im pomoći (iako neki misle da im nisu potrebne) da razumeju zatvorsku sredinu, problem bezbednosti i njihovu ulogu i odgovornost kao dela zatvorskog osoblja. Nesporno je da je uloga Službe za obezbeđenje višestruko specifična i da su njihove edukacije najbrojnije, ali i organizacija obrazovanja u ostalim službama zaslužuje veću pažnju i primenljivost ponuđenih programa u praksi. Podučavanje u zatvoru je znatno

vremenski zahtevnije nego u zajednici, jer zatvorenici nisu motivisani da uče i često su zaokupljeni drugim stvarima na časovima: predstojećim saslušanjem na sudu, ličnim problemima kod kuće ili disciplinskim problemima unutar zatvora (Bracken, 2011). Osoblju je važno dati priliku za kontinuirane obuke koje će im omogućiti da ostanu u toku sa znanjima iz struke, ali i da se povezuju i dele iskustva i resurse sa kolegama iz drugih zatvora kao i sa kolegama koji rade u klasičnom obrazovanju. Oni takođe treba da su u stanju da sarađuju sa ostalim osobljem uključenim u održavanje zatvorskog režima (zatvorski stražari, uprava itd.). Ni danas nisu retki skeptici među istraživačima zatvora u pogledu obrazovnog tretmana, ali nadu uliva podatak da je u toku 2012. i 2013. godine izveden pilot projekat "*Podrška stručnom obrazovanju i obuci u zatvorskim ustanovama u Srbiji*" koji je finansirala Evropska unija. Projekat je podrška Upravi za izvršenje krivičnih sankcija Ministarstva pravde i državne uprave na uspostavljanju održivog i produktivnog sistema stručnog obrazovanja i obuke (VET) osuđenika u zatvorima u Srbiji. Cilj projekta je bio doprinos resocijalizaciji osuđenika i povećanje njihovog zapošljavanja nakon izdržane zatvorske kazne. Odabrano je pet zanimanja koja su deficitarna na tržištu rada u Srbiji: pekarstvo (tri tipa obuke), štampanje sito štampom, zavarivanje (tri tipa zavarivanja) stolarstvo i povrtarstvo. Stručno obrazovanje i obuka sprovedeni su u tri KPZ: u Požarevcu, Sremskoj Mitrovici i Nišu. Prijavljeni osuđenici su odabrani na osnovu psihološke procene, testova i sprovođenja individualnog rada i učenja. Obuku je završilo 500 osuđenika, a prethodno su obučeni timovi za sprovođenje obuke. Obukom je obuhvaćeno po 60 službenika za tretman i instruktora za 5 odabranih zanimanja. Za teorijsku nastavu odabrano je i obučeno 20 nastavnika iz srednjih stručnih škola verifikovanih za obrazovanje odraslih. Koliko je važan podsticaj i odnos osoblja za istrajnost osuđenika u obuci govore reči osuđenika da su završili obuke jer su se nastavnici prema njima odnosili kao prema ljudskim bićima, pokazujući entuzijazam da svoje znanje podele s njima, obraćajući im se imenima. Kako istovremeno malo i mnogo treba da se čuva ljudsko dostojanstvo? Takođe su razvijeni programi i obučeni nosioci stručnog obrazovanja i obuke (predavači, instruktori praktične nastave) i ojačan je kapacitet zaposlenih u Ministarstvu pravde i državne uprave za vršenje poslova u vezi sa stručnim obrazovanjem i obukom u zatvorskim ustanovama. Instalirana je i savremena oprema na kojoj se izvodila obuka zatvorenika iz svih pet odabranih zanimanja (Podrška stručnom obrazovanju, 2013).

Na osnovu prvih izveštaja broj osuđenih koji su zainteresovani za obuku se povećava i 2014. godine je navedenim zanimanjima dodata i obuka za rashladne uređeje (Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, 2013).

Rezultati navedenog VET projekta otvaraju pitanja nastavka i održivosti stručnog obrazovanja i osuđenika i osoblja u svim srpskim zatvorima. To su novi izazovi kojima bi se obrazovanje u zatvoru pokrenulo i sa margina obrazovanja odraslih. Međutim, pojedinačni projekti, bez obzira ko ih finansirao, organizovao i kakav efekat imali, ne mogu zameniti ulogu države i ostaje nada da će ova pozitivna iskustva obrazovanja, osposobljavanja i obuke osuđenika, ali i osoblja, biti nastavljena i produbljena.

NA KRAJU

Skoro da nema nauka iz korpusa društvenih i medicinskih oblasti koje na bilo koji način nisu zadužene za probleme izvršenja zatvorske kazne. To samo naizgled olakšava potvrđan odgovor na predmet ovog priloga. Krajnje je vreme da se oslobodimo iluzije da poslove obrazovanja, osposobljavanja i obuke u KPZ mogu obavljati kadrovi koji u svojim

studijskim planovima i programima nemaju dovoljno, na prvom mestu: kriminološke, penološko- andragoške, psihološke, pedagoške, sociološke i didaktičko-metodičke osnove za rad. Za planiranje, organizovanje, realizaciju i vrednovanje obrazovanja i obuke osuđenika trebalo bi da su odgovorne andragoške discipline. Samo tako široko obrazovan kadar, uz permanentno neformalno i informalno učenje, mogao bi biti od koristi u organizovanju i radu na resocijalizaciji, osposobljavanju, reintegraciji, ili kako ga god nazvali, osuđenika. Bez obrazovanja, profesionalne veštine, mogućnosti za stalnim usavršavanjem i motivisanosti osoblja teško se mogu postići pomaci ka boljim rezultatima u tretmanu osuđenika. Jasno je da osoblje bez uverenja i podrške uprave i društva ostaje "vezanih ruku". Preko njihovih leđa se prelamaju najteži i najvažniji problemi resocijalizacije osuđenika. Suvišno je reći da ovim prilogom nije rečena ni važna ni trajna reč, ali je ozbiljno skrenuta pažnja da dovoljno dobri vaspitači moraju da znaju šta treba da znaju da bi razumeli bar polazne osnove posla kojim se pokušavaju posvećeno baviti. Hteti ovde ne mora da znači i moći. Kratkotrajna iskustva u protekle dve-tri godine u tri zatvora u Srbiji (Požarevac, Sremska Mitrovica i Niš), doduše na malom broju osoblja i zatvorenika, predstavljaju ohrabrenje za uloženi trud u pokušaje obrazovanja. Zbog toga treba podržati započete programe obrazovanja i obuke: vaspitača, nastavnika i instruktora (koji su, možda, s nedovoljnom andragoškom osposobljenošću, uspeali sa prvim polaznicima) i, naravno, zatvorenika.

LITERATURA

1. Blake, H., Sackett, D. (1975). *Curriculum of Improving Communication Skills: A Language Arts Handbook for Use in Corrections*.
2. Bracken, C. (2011). *Bars to Learning: Practical Challenges to the 'Working Prison'*. CIVITAS: Institute for the Study of Civil Society. Retrieved from <http://www.civitas.org.uk/crime/barstolearning.pdf>
3. Coyle, A. (2000) Handbook for prison staff. A Human Rights Approach to Prison Management, *International Centre for prison Studies*, United Kingdom.
4. Despotović, M. (2010). *Razvoj kurikuluma u stručnom obrazovanju – pristup usmeren na kompetencije*, Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
5. EIS ALP. (2014). Profile of Adult Learning Professionals in Correctional Criminal Justice System, dostupno na: <http://eisalp.eu/PDFs/Research%20report-EISALp-EN.pdf>, preuzeto: 5. 2. 2016.
6. Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2012. <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/cr/articles/izvestaji-i-statistika/>
7. Izveštaj o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2013. <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/cr/articles/izvestaji-i-statistika/>
8. Knežić, B., Savić, M. (2012). Obrazovanje iza rešetaka. U Kron, L. (ur.) *Delikt, kazna i mogućnosti socijalne profilakse*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 179-193.
9. Knežić, B., Savić, M. (2013). Obrazovanje u zatvoru: od prava do realizacije. *Andragoške studije*, br.1, str. 99-116.
10. Knežić, B. (2014) Obrazovanje osuđenika: od deklarativnog do stvarnog, u: *Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja odraslih u Srbiji* ur.(Knežić, B., Pejatović, A., Milošević, Z.) Filozofski fakultet, Institut za pedagogiju i andragogiju, Beograd, str. 109-123.
11. Krstić, Ž. (2002). Zatvorsko duplo dno, *Sociologija*, br. 3, Beograd.

12. Mrvić-Petrović N. (2007). *Kriza zatvora*, Beograd: Vojnoizdavački zavod
13. Munoz, V. (2009). *The right to education of persons in detention*. New York: UN Human Rights Council. Retrieved from:
http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/11session/A.HRC.11.8_en.pdf
14. Pedagoška enciklopedija (1989) Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd; IRO "Školska knjiga", Zagreb; SOUR "Svjetlost", OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Sarajevo; Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja, OOUR Izdavanje udžbenika i udžbeničke literature, Titograd; Zavod za izdavanje udžbenika Novi Sad.
15. Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanji o naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, Službeni glasnik RS, br. 66/2015.
16. Podrška stručnom obrazovanju i obuci u zatvorskim ustanovama Srbije (2013). Centar za obuku i stručno osposobljavanje – uprave za izvršenje krivičnih sankcija, Niš.
17. Srnić, J., Kovačević, N., Nikolić, N. (2014). *Život posle zatvora*, Centar za prevenciju kriminala I postpenalnu pomoć – NEOSTART, Beograd.
18. Sisk, S., Juhász, A. & Damianos, P. (2010). The prison as a positive environment for learning: Regime issues, role of governors, prison officers supportive of learning. Report submitted at the European Conference on Prison Education "Pathways to inclusion – Strengthening European Cooperation in Prison Education and Training", Budapest, Hungary. Retrieved from
<http://ec.europa.eu/education/grundtvig/doc/conf11/a7report.pdf>
- Steurer, S. J. & Smith, L.G. (2003). *Education Reduces Crime: Three-State Recidivism Study Executive Summary*. Correctional Education Association. Retrieved from:
www.ceanational.org/PDFs/EdReducesCrime.pdf
19. Vacca, J. M. (2004). Educated Prisoners Are Less Likely To Return to Prison. *The Journal of Correctional Education*, 55(4), pp. 297–305.
20. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Izmene zakona o izvršenju krivičnih sankcija, Službeni glasnik RS, br. 85/2005 i br. 72/2009. br.55/2014.
21. Zatvori u Srbiji. Praćenje reforme zatvorskog sistema u Srbiji (2010). Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Branislava Knezic, PhD

Principle Research Fellow at the Institute of Criminological and Sociological Research
and Associate Professor at the Faculty of Philosophy University of Belgrade, Serbia

EDUCATIONAL (IN)ADEQUACY OF EDUCATORS IN PENITENTIARY INSTITUTIONS

We have already expressed our doubt in adequacy of educational structure of educators in Penitentiary Institutions in Serbia. Having in mind the specific nature of prison education and training, as well as ambivalence of profession and science towards this kind of treatment, we have tried to offer some answers to the following questions: who is employed as educator in prison, what is basic education of staff employed in services for treatment, training and employment; having in mind the large number of prisoners and lack of qualified staff, are employed in this services able to do their job optimally without continuously "working on themselves".

The data we have analysed confirmed earlier findings that significant number of employed staff is not professionally competent to work with prisoners by their basic education (teachers of history, Marxism, defence and protection, geography, ...). In order to decrease recidivism it is necessary to organize additional education and/or employ professionals from specific areas to improve treatment and also to create new programmes.

KEY WORDS: educational structure of educators / treatment / training / employment